

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto
filosofijos institutas

Jonas Vaitiekūnas

Religijos studijų programa
Magistro darbas

**Religiškumas ir religingumas
Mindaugo Navako kūryboje**

Darbo vadovė: prof., dr. (hp) Rita Šerpytė

Vilnius
2021

TURINYS

Įvadas.....	5
1. Religija ir nihilizmas.....	9
1.1 Tiesa.....	12
1.2 Estetika.....	17
1.3 Ideologija.....	20
2. Religija ir krikščionybė.....	25
IŠVADOS.....	30
LITERATŪRA.....	32

Santrauka

Patirtys, susijusios su klausimais apie religiją, religingumą, šiuolaikiniame mene dažnai yra traktuojamos kaip tai, kas reikalauja atidaus dėmesio, refleksijos. Dėl to meno ir religijos ryšys šiandieną yra suprantamas kaip tam tikras diskusijos objektas. Šiame darbe yra siekiama užklausti tokį požiūrį religiją. Šiuo tikslu darbe nagrinėjame, kokį vaidmenį koplyčia vaidina Mindaugo Navako kūrinys „Raudonas“. Šis kūrinys yra traktuojamas kaip tam tikra Gianni Vattimo silpnojo mąstymo projekcija, kurioje šiuolaikinis menas yra traktuojamas kaip meno mirties įtakojamas, bet tuo pačiu ir ją steigiantis fenomenas. Koplyčios reikšmę interpretuojame įtraukdami ją į meno mirties kaip utopijos, kičo, bei tylos kontekstą, kurio prielaidomis remiasi Vattimo nihilizmo samprata.

Summary

In contemporary art, experience connected to questions about religion, religiousness, are brought to our attention as something to which we ought to have a reflexive attitude. From that follows the fact that the connection between art and religion is comprehended as an object of a dialogue. The task of this work is to put into question this kind of attitude towards religion. For this purpose, we investigate the role of a chapel in the work of Mindaugas Navakas called "Red". In our investigation this art work is treated as if it were a projection of the weak thought, presented by Gianni Vattimo, in which contemporary art is comprehended as a victim of the death of art as well as its constituting element. We interpret the role of the meaning of a chapel by putting it into the context of the death of art as utopia, kitsch and silence, which lies at the base of a Vattimo's notion of nihilism.

Ivadas

Tai, jog ontologinė meno kūrinio samprata užima svarbią vietą pastarojo šimtmečio mąstymo palikime, yra tapę jau trivialiu dalyku. Tai matyti ir vieno iš garsiausių italų postmodernistų, Gianni Vattimo darbuose. Juose formuluojama ne vien specifinė meno tiesos samprata, bet ir kalbama apie tam tikrą ontologinį pastarojo amžiaus poetikos pašaukimą. Nepaisant to, kokių teorinių kampu į jį žiūrime, menas toliau gyvena savo gyvenimą. Ko gero kažką panašaus būtų galima pasakyti ir apie religiją. Dėl to klausimas, kokią reikšmę šiandien turi dialogas tarp tokių skirtingų sričių, kaip menas ir religija, gali pasirodyti lyg nesustabdomas idėjų, diskusijų generatorius, savotiškas *perpetuum mobile*, gimdantis tiek naujus pokalbius, dialogus, konceptualines „religijas“, tiek netikėtus performansus, meno parodas.

Darbo objektas. Šiame darbe yra svarstoma, kokią prasmę prieštaringoje meno kūrinio santykio su religija situacijoje vaidina tai, ką esame įpratę vadinti religija. Navako kūrybos recepcijoje yra dažnai kalbama apie tam tikrą dialoginę šio menininko kūrybos strategiją. Savo ruožtu teigiame, jog dialoginė-filosofinė nuostata tampa problemiška tuomet, kai pradeda matytis, jog ji neveikia, jog yra kažkas, kas nepasiduoda refleksijai, racionalumui. Bandysime šią idėją pagrįsti pasitelkę Mindaugo Navako kūrybos pavyzdį, kūrinį „raudonas“. Vadovausimės prielaida, jog menas leidžia mums kalbėti apie politinę reikšmę, ar net jos praradimą, kaip tam tikrą nihilizmo išraišką.

Teorinę šio darbo dalį apibūdintume kaip mėginimą pažvelgti į meno kūrinį per Gianni Vattimo filosofijos prizmę: šiame darbe aptariamas Mindaugo Navako kūrinys „raudonas“ bei kiti autoriai, jų pozicijos, yra traktuojami atsižvelgiant būtent į Vattimo argumentus. Šis pasirinkimas pirmiausiai yra susijęs su prielaida, jog religijos ir meno santykio apmąstymui yra pravarti specifinė teorinė šio autoriaus orientacija, siekianti aprėpti platų šiandienos fenomenų lauką. Išskirsime kelis kertinius šio autoriaus darbus: *Anapus interpretacijos*¹ veikalas yra mums parankus kaip savotiškas gidas po polemiką su vakarų mąstymo tradicija, tuo tarpu knyga *Modernybės pabaiga*² mums yra svarbesnė fokusuojantis į specifines šiuolaikinio meno, jo recepcijos problemas.

Žvelgiant plačiau, mums taip pat ne mažiau svarbus savotiškas atidumas tam, kas ne viename šio autoriaus darbe yra įvardijama kaip *status quo* – esamai visuomenės, jos sąrangos būklei. Nors klausimas, kiek tokia pozicija yra pagrįsta, nėra šio darbo tema, vis dėl to, tai leidžia pakankamai įsigilinti į problemas, susijusias su šiandieniniais meno, kultūros procesais. Taigi, mėginsime aktualizuoti problemas, kurios paprastai lieka meno bei jo recepcijos paraštėse, arba yra

---

1 „Beyond Interpretation“

2 “End of modernity“

paprasčiausiai nepastebimos.

Darbo aktualumas. Viešojoje erdvėje menininko Mindaugo Navako figūra pasižymi kone skandalingu charakteriu. Šio menininko braižo apibūdinimui dažnai pasitelkiamos didingumo, monumentalumo sąvokos. Žengiant pirmą žingsnį į filosofinį šio darbo lauką, kartu čia paminėsime su Gianni Vattimo vardu siejamą būties silpnėjimo terminą, žymintį tiek specifinę „doktriną“, tiek ir platų jo paties prasmės pobūdį. Natūralu, jog Mindaugo Navako kūrybos svarstymui pati silpnėjimo sąvoka, iš pirmo žvilgsnio, neatrodo tinkama. Vis dėl to, įsigilinimas į Navako parodai skirtą leidinį (Navakas), turtingą tiek išsamia bei įvairiapusiška Navako kūrybos recepcija, tiek puikiomis iliustracijomis, padėjo susidaryti išsamesnį šio autoriaus kūrybos vaizdą.

Manome, jog Gianni Vattimo filosofija leidžia apie Navako kūrybą pradėti kalbėti kalba, artikuliuota lengvesniais terminais. Iš to seka, jog religijos ir meno santykio nagrinėjimas šiame darbe įgyja kone dekonstrukcinį pobūdį. Juk kasdienę žodžio 'silpnumas' prasmę veikiau tiktu sieti su tokiais žodžiais kaip mažumas, tylumas. Tuo tarpu silpnas meno kūrinys turėtų būti neįtaigus, pigus; silpno menininko – nerangus, mažas, „plokščias“, net banalus. Tuo pačiu mes teigiame, jog pasitelkus Mindaugo Navako kūrybą yra atveriamą galimybę ir nuo būties silpnėjimo sampratos atplėšti paviršutiniškas silpnumo, silpnėjimo prasmės etiketes. Tokia užduotis, mūsų žiniomis, dar nebuvo keliamą.

Tai, jog filosofinis mąstymas tampa sunkiai artikuliuojamas, „klampus“ siesime su bendra mūsų laikmečio tendencija, kurią geriausiai išreiškia postmodernizmo, ar kiek siauresne prasme – postmetafizikos sąvoka. Manome, jog bandymas atliepti dekonstrukcinę mąstymo pastangą yra parankus nagrinėjant šiuolaikinio meno kūrinį, bei gali būti traktuojamas ir kaip jį charakterizuojantis bruožas. Šiuolaikiniame kontekste pati teorinė prieiga prie religijos, meno problemų, praranda savo apibrėžtumą. Kitaip tariant, kalbame ne tiek apie grėsmę, ar galimybę prarasti vienokį ar kitokį teorinį pagrindą, kiek apie realų jo praradimą, signalizuojamą tiek gausiais tyrimais, tiek tyrimų gausa, informaciniu triukšmu, kuriame pastarieji „išstipsta“³. Griežtas teorinis tokios būklės apibrėžimas šiame darbe taip pat nėra esminis. Priešingai, būtent atsispiriant nuo Vattimo siūlomos būties silpnėjimo idėjos, ši neapibrėžtumo būklė yra traktuojama kaip tai, su kuo veikiau esame priversti vienaip ar kitaip tvarkytis.

Šio darbo eigoje esminiu iššūkiu tampa ne vien svarstymas, kaip su būties silpnėjimu siejami reiškiniai yra įprasminami Vattimo filosofijoje, bet ir tai, ką toks įprasminimas gali reikšti: kaip ar jis keičia požiūrį į religiją, arba, kuo tai yra svarbu norint suprasti konkretaus meno kūrinio autoriaus – Navako kūrybą. Mums atrodo svarbu atsižvelgti ir į tai, jog Gianni Vattimo filosofija yra

3 Šią situaciją būtų galima mėginti pagrįsti remiantis monografija *Nihilizmas ir Vakarų filosofija* (Šerpytytė, 2007) tiek remiantis jos argumentais, kaip tam tikru turiniu, tiek tuo, jog tai tėra vienintelis tokio pobūdžio darbas Lietuvoje.

bandymas artikuluoti tam tikrą nihilizmo sampratą. Paprastai nihilizmas yra vienareikšmiškai traktuojamas kaip neigiamas kultūros reiškiny. Tačiau, teigiame, jog bandymas kalbėti apie meno ir religijos santykį įtraukiant juos į nihilizmo kontekstą leidžia kvestionuoti nusistovėjusias meno kūrinio vertinimo schemas ir nekritiškus šablonus.

Probleminis darbo laukas. Pagrindinė šio darbo mintis skamba taip: stipri menininko pozicija atveria silpnąją būties prasmę, ją atlieka, savotiškai „performansuoja“; savo ruožtu, silpnasis mąstymas įkūnija, sakytume, didžiąją mąstymo pastangą užčiuopti pačią dalykų esmę.

Neskaitant to, jog čia pasirenkamas Navako kūrinys, kaip objektas, turi stipriai išreikštą fizinį, materialų charakterį, terminai, pasirenkami jam nagrinėti, yra veikiau siejami ne tiek su pačiu menu, kaip tokiu, kiek su filosofine savo kilme. Taigi, stiprumas jokių būdu nėra siejamas su tiesiogiai apčiuopiama fizine jėga. Vis dėl to, atkreipsime dėmesį ir į taip vadinamą materealų kūrinio aspektą, kuris yra svarbus ne vien kaip tam tikras kriterijus, kurio pagalba būtų galima bent jau lokalizuoti kūrinį platesniame meno kontekste. Granito objektas, pavadinimu „raudonas“, šiuo požiūriu, yra labai susijęs ne su postmodernizmu, bet su tuo, kaip mes įsivaizduojame kur kas labiau konservatyvesnio charakterio kultūros, meno formas, tokias kaip klasikinė skulptūra, arba architektūra. Neretai Navako kūryboje medžiagiškumas taip pat yra susijęs ir su ne tokiu akivaizdžiu, tai yra, veiksmo, performatyvumo momentu. Taigi, kalba apie konkretų meno kūrinį susiduria su tam tikru paradoksu. Galime įsivaizduoti, jog skulptūros autorius savo praktikoje ne tik „pajungia“ konkrečius objektus, bet taip pat ir aktyvuoja skirtingus kontekstus: institucinius, politinius, kultūrinius, religinius. Dėl to, susidurdami su sudėtinga interpretacijos problema, keliame sau praktinę užduotį išryškinti išsakomų bei numanomų Navako idėjų problemišumą.

Tai, kas buvo įvardinta kaip šiandienos mąstymui būdingas neapibrėžtumas, mums yra svarbus dėl praktinių sumetimų. Vattimo silpnojo mąstymo kontekste, jis tampa tampriai susijęs, persipynęs su kalbos problema. Kalbos, kaip įrankio racionaliam tiesos, faktų įrodymui, tema Vattimo darbuose atsikartoja nuolatos. Tuo pačiu kalba yra kažkas, kas neatsiejama nuo tradicijos – mes save jau aptinkame kalbančius sąvokomis, kurios formuoja mūsų pasaulį, požiūrį į jį. Kalbant apie šio darbo metodiką, reikėtų sakyti, jog bet koks filosofinis tyrimas gali būti pagrindžiamas tik tiek, kiek įtraukia savo paties tradiciją, istoriškumą. Ši prielaida kartu gali būti traktuojama ir kaip vienas pagrindinių bruožų, būdingų postmetafizinio pobūdžio argumentacijai. Derėtų pastebėti, jog tai kalba ne vien apie tai, ką galima sieti su Vattimo filosofija, silpnuoju mąstymu, bet su pačiu būties silpnėjimu, kuris paliečia platesnį kontekstą. Taigi, šiame darbe aptariami klausimai, bent jau tiek, kiek jie yra susiję su bandymu kalbėti apie religiją, turi ir tam tikrą paplitimą, be to, jie yra traktuojami labai skirtingai, arba, pasirodo pavidalais, kurie, iš pirmo žvilgsnio, nėra susiję.

Darbo metodas. Hermeneutinė mąstymo prieiga mums yra svarbi dėl to, nes geba išreikšti

tiesiogiai interpretatyviai apibrėžiamą mąstymo metodą, tiek bendrai šiuolaikinę filosofiją apibūdinanti mąstymo charakterį. Kita vertus, mąstant griežtai empirinio mokslo rėmuose, temos, liečiančios religijos, meno prasmę, yra tapusios kone neprieinamomis. Religijos klausimas, neliečiant pačios teologijos, gali būti traktuojamas nebent kaip specifinis sociologijos, antropologijos, ar religijos filosofijos objektas. Kitaip tariant, pats mokslinio klausimo apie, ar juolab dėl religijos išskėlimas, reikalauja tam tikro pagrindimo, argumentuoto paaiškinimo. Dėl to, siekis šiame darbe atskleisti skirtingus kontekstus, prasminius horizontus, tam tikrą jų sąryšį, bent jau Gianni Vattimo silpnojo mąstymo rėmuose, turi lemiamą svorį. Kitaip tariant, „Tai, kas garantuoja racionalios hermeneutinės argumentacijos galimybę, paradoksaliai, yra tai, jog omenin paimamas ne savo išsamumas, ar objektyvumas, bet radikalus savo paties interpretatyvumas“ (Vattimo, 1997, p. 106).

1. Religija ir nihilizmas

Pirmoji mūsų darbo dėstymo dalis yra orientuota į nihilizmo atpažinimo konkrečiame meno kūrinyje problemą. Paprastai nihilizmo sąvoka yra traktuojama neigiamai, dėl to šioje dalyje nagrinėsime tai, kokią prasmę ji įgauna, geba įgyti Gianni Vattimo filosofijoje. Kadangi dėstymą bandysime priartėti prie mūsų pasirinkto meno kūrinio pavyzdžio, Mindaugo Navako skulptūros „Raudonas“ prasmės, jos ryšio su religija, ieškosime galimų nihilizmo ir meno sampratų sąsajų Vattimo filosofijoje.

Pats nihilizmo sąvokos ir meno kūrinio gretinimas nėra savaime suprantamas. Todėl pirmiausiai keliame sau parengiamąjį uždavinį. Klausiamo: kaip galėtume apsibrėžti kontekstą, kuriame mes kalbame apie nihilizmą? Tariant, jog konkretus menininkas yra nihilistas, arba kad vienas ar kitas kūrinys yra nihilistiškas, mes tarytum akivaizdžiai uždėdame jam tam tikrą etiketę. Tačiau, pažvelgus giliau, toks gretinimas atrodo netgi paradoksalus: ar nihilistas, užsiimantis menu, jo vartojimu, juolab kūrybine veikla, galėtų vis dar būti vadinamas, ar vadinti save nihilistu?

Filosofiniame nihilizmo kontekste, toks klausimo kėlimas yra jau susijęs su tam tikra nihilizmo samprata, tiksliau, su tam tikra nihilizmo, kaip savotiškos žmogaus „ligos“, paties žmogiškumo negalios diagnoze. Vattimo kontekste, kita vertus, nihilizmas galėtų būti apibūdinamas kaip tam tikras mąstymas, iš dalies net kaip savitas jo charakteris. Galėtume net sakyti, jog silpnasis mąstymas tam tikra prasme ir yra nihilistinis mąstymas. Tačiau, ar tuo remiantis galėtume mėginti tiesiogiai susieti nihilizmą su konkrečiu asmeniu, jo veiksmiais bei pasirinkimais?

Kaip pastebi Rita Šerpytytė (2007, p. 440), šiuo požiūriu, pats Vattimo užima palyginti prieštaringą poziciją: problema yra ne tai, jog tampame, ar esame nihilistai, bet priešingai, – kad esame nepakankamai, per mažai nihilistiški. Galėtų net atrodyti, jog nihilizmas reikalauja tam tikros mūsų pačių pastangos, sąmoningo veiksmo. Tuo remiantis būtų galima samprotauti, jog gyvendami postmodernioje visuomenėje, mes vis dar orientuojamės ne į tikrovę, bet į idealus, siejamus su absoliučia tiesa, absoliutu. Vattimo filosofijos kontekste, pastanga, įprotis tiesą sieti su tuo, kas yra nekintama, amžina, nepajudinama, yra siejami su esminiais vakarų filosofinės tradicijos argumentais. Tačiau, Vattimo formuojamoje perspektyvoje, mūsų klausimas savotiškai apsisuka į kitą pusę: ar galėtume meno kūrinyje išvėlgti bruožus, kurie bylotų mums apie nihilizmo trūkumą, net diagnozuotų tam tikrą jo stoką?

Svarstydamas meno vaidmenį, jo reikšmę, Vattimo (1988) teigia: „Visi sunkumai, su kuriais susiduria estetika sulig meno nuosmukio patirtimi, [...] kyla dėl fakto, jog ji vis dar tebemąsto apie kūrinį tokiais terminais kaip amžina forma, bei, gilesniame lygmenyje, Būties terminais, kaip

nekintamumas, grandeur, bei galia.“ (65). Vattimo problemą mato tame, jog mūsų laikotarpiu apie meną vis dar samprotaujame terminais, sąvokomis, ateinančiomis iš žymiai senesnės, – metafizinės vakarų tradicijos. Dėl to mąstydami apie kūrinį mes dažnai ne tiek priartėjame prie tikrosios meno kūrinio prasmės, bet priešingai – tarytum atitoliname meno patirtį nuo to, kuo išties gyvename.

Mūsų gyvenamąjį laikmetį, Vattimo apibūdina kaip modernybės, arba pačios metafizikos pabaigos epochą. Kalbėdamas apie tradicinių vakarų filosofijos problemų ir nihilizmo santykį, Vattimo (1997) teigia, jog: „Pirmiausiai, reikės mažų mažiausiai kalbėti apie Būtį ne kaip apie objektą, ar dalykų padėtį, bet kaip apie 'įvykį', kaip sako Heidegger'is.“ (p. 11–12) Tačiau, kaip tokiu atveju reikėtų kalbėti apie meną, juolab su juo Vattimo siejama nuosmukio patirtį?

Šiai prieštarigai meno būklei apibūdinti Vattimo pasirenka kelias gerokai skirtingas sąvokas. Menas visų pirma Vattimo yra svarbus kaip tam tikra pastangos išraiška, susijusi su nuostata, jog tiesa yra tai, kas anapusiška. Tokį santykį su tiesa palyginus banaliai išreiškia pats metafizikos terminas, nurodantis tai, kas yra anapus fizikos, anapus to, ką galime apčiuopti „gyvai“, savo kasdienybėje. Vattimo (1988) tokią pastangą, nusiteikimą, mato kur kas labiau komplikuotame konteskte, apibrėžiamame terminu *utopija* (p. 53). Taigi, pirmajame šios dalies poskyryje fokusuosime dėmesį būtent į tai, kokią prasmę šis tiesos anapusiškumo, nepasiekiamumo charakteris įgyja Navako kūrinyje.

Svarstydamas meno būklės metafizikos pabaigos epochoje klausimą, Vattimo taip pat užklausia pačios estetinės prieigos prie meno prasmę: „Estetinė patirtis išskyla vien kaip savo tradicinių ir kanoninių charakteristikų neigimas, pradėdamas paties grožio malonumu.“ Galėtume sakyti, jog savotiškai neigdama save, estetikos pozicija tarytum įgauna ir nihilistinį atspalvį. Kalbant apie tokią prieštarigą estetinės patirties, kaip pasitenkinimo sampratą, Vattimo įveda *kičo* terminą, kaip tam tikrą raktinę sąvoką. Dėl to antrajame šios dalies poskyryje mėginsime atsižvelgti į tai, kokį vaidmenį Navako kūrinyje atlieka estetika, bei jos neigimo galimybė.

Trečiajame skirsnyje skirsime dėmesį tam, ką Vattimo (1988) argumentuoja kaip meno protestą, – tam tikrą poziciją, kurioje menas „atsisako bet kokio komunikavimo, ir vietoj to puola į *tylą*“ (p.57). Galėtume sakyti, jog menas šiandien tarytum atsiriboja nuo to, ką vadiname didžiaisiais pasakojimais. Pakreipdami mūsų svarstymą šia linkme, kalbėsime apie meno ir ideologijos santykį, mėginsime išryškinti Vattimo mąstymo perspektyvoje kylančias problemas.

1 iliustracija. „Raudonas“, šlifuotas ir skeltas granitas, 2004.

„Raudonas“ tarp kitų Mindaugo Navako kūrinių 2006 metais buvo eksponuojamas parodoje, Oronsko skulptūros centre, Lenkijoje.

1.1 Tiesa

Kultūrinio dialogo kontroversijų kontekste meno kūrinį laikome savotišku pavyzdžiu, daugiau mažiau leidžiančiu pagrįsti kalbinės žmogiškosios patirties ontologinę reikšmę. Šiuo požiūriu, silpnasis mąstymas mums yra svarbus dėl to, nes kertinę jos ašį sudaro būtent hermeneutikos, kaip kultūros filosofijos, užklausias, arba radikalizavimas. Savo svarstymą pradėsime trumpai pristatydami Navako kūrinį Vattimo meno kūrinio sampratos kontekste. Čia mes ypatingai akcentuosime ir orientuosimės į jos ryšį su Heidegger'io meno kūrinio traktuote bei Gadamer'io hermeneutika.

Žvelgiant į Navako kūrybą bendrai, atpažinti religijos problemą, juolab bandymą vienaip ar kitaip ją artikuliuoti, būtų sudėtinga. Greičiau jau tektų konstatuoti, jog pats toks bandymas veikiau primena tam tikrą spekuliaciją. Jį labiau tiktų traktuoti kaip norą vieną ar kitą kūrinį tiesiog „pritempti“ prie teorijos, ar idėjų, kurios yra mažai susijusios, ar net neturi nieko bendra su originalia menininko intencija. Iš kitos pusės, vargu ar būtų galima taip drąsiai atsiriboti nuo religijos.

Pažvelgus į meno kūrinio „Raudonas“ nuotrauką (1 iliustracija), būtų sunku išvengti to, jog žiūrime į koplyčią, matome į ją atremtą akmens dirbinį, granitinį objektą. Galėtume sakyti, jog esame priversti stotį į akistatą su tam tikru faktiškumu. Chrestomatine tapusioje meno kūrinio sampratoje, formuluojamoje Heidegger'io, dėmesio centre atsiranda būtent paties kūrinio medžiagiškumas: ne vien tai, jog kūrinys yra padarytas, bet net ir tai, jog kažkas padaryta iš viso yra. „Kūrinyje buvimas-sukurtu yra įkurtas į sukurtąjį dalyką taip, kad savitai dunkso iš jo, to šitaip padarytojo. Kadangi šitaip yra, mes galime ir buvimą sukurtu patirti iš kūrinio“ – teigia Heidegger'is (2001, p. 68).

Iš pirmo žvilgsnio, tai skamba trivialiai, lygiai taip pat kaip teiginys, jog koplyčia, kaip statinys, yra. Kaip bebūtų, šiuo atveju tai yra svarbu, nes apie religiją Navako kūryboje pradėdame kalbėti ne tiek kaip apie kažką spekuliatyvaus, bet ir kaip apie aktualybę. Iš dalies net būtų galima klausti, *kiek*, netgi *ar* Navakui suprasti yra reikalinga filosofija. Juolab kad tokioje ontologijoje, kalbiškumas yra tai, kas vertė kelti naujus klausimus ne vien Heidegger'iui, bet iki šiol juos tebekelia ir jo skaitytojams: „pati hermeneutika prarado ryšį su apibrėžtu ir specifiniu fenomenu lauku“ – pripažįsta Vattimo (1997, p. 4). Tačiau, kaip tokiu atveju reikėtų apie religiją kalbėti?

Tikėjimo elementą, išskylančią šiame kūrinyje, pamėginsime iliustruoti trumpam pasiskolinę kontroversišką „meno kulto“ antraštę. Ji galėtų talpinti tiek meno kolekcionierius, muziejus, bei jų eksponatus, tiek tokius reiškinius kaip šiuolaikinis menas, ekologinis menas, grynasis menas ir panašiai. Nors pastarieji ir lengviau pasiduoda sekuliariam žodynui, jų „apibrėžimai“, tam tikra

prasmė, tik dar labiau komplikuoja paties meno prigimties klausimą: juk parodoje, ar dailės muziejuje, meno, kaip tokio, kvestionavimas, yra ne vien problematiškas, bet vargu bau reikalingas. Kitavertus, ontologinės meno kūrinio sampratos kontekste, šios formulotės geba įgauti labiau apibrėžtą pavidalą: turint reikalą su vienu, ar kitu kūriniumi, kartu mums atsiveria galimybė pažvelgti ir į patį meno kūrinio faktą. Kitaip tariant, kalba apie meno kūrinį parodo ne vien tai, kad kūrinys, kaip toks, yra, bet ir kur kas daugiau. Šia prasme meno „kultas“ mus mažų mažiausiai kviečia susitikti su savo praeitimi, savo istorija. Turint omenyje čia minimus, su terminu „menas“ perspinančius apibrėžimus, mes atsiveriame savo pačių gyvenimui, jo aplinkai, tam, kas šiandieną vyksta tiek technologinėje plotmėje, tiek mus supančios gamtos reiškiniuose, kosminiuose fenomenuose.

Silpnosios ontologijos kontekste, ši „įtampa“ yra susijusi ne vien su menu. Veikiau kalbame apie bendrą mąstymo lauką, kurį ši įtampa tarp ontologiškumo ir kalbiškumo leidžia atpažinti (Vattimo, 1997, p. 2). Kitaip tariant, čia ne mažiau svarbus tampa ir tam tikras interpretavimo, arba hermeneutikos momentas, tai yra klausimas, ką reiškia, jog „raudonas“ yra atremiamas į koplyčią. Kaip sakėme, meno kūrinio ontologijoje pirmiausia yra kalbama apie tai, kad kažkas mums atsiveria. Meno kūrinys joje yra traktuojamas kaip įvykis, kaip specifinė būties, tiesos atvertis: „Menas leidžia tiesai iškilti. Menas, būdamas steigiantis išsaugojimas, iškelia kūrinyje buvinio tiesą“ (Heidegger, 2001, p. 84).

Čia yra pravartu atsiminti ne vien Heidegger'io pavardę bet taip pat dažnai Vattimo darbuose sutinkamą figūrą, atstovaujančią vieną iš įtakingiausių dvidešimtojo amžiaus kontinentinės filosofijos šakų, – Hans'ą Georg'ą Gadamer'į. Jo indėlis Vattimo, tuo pačiu ir mūsų darbui, yra susijęs su problema, kaip meno kūrinys yra traktuojamas. Ryšio su tikrove, daiktiškumu praradimas, ar yra tapęs itin „karštu“ tašku pastarojo meto kontinentinėje filosofijoje, bei siejamas su tokiais antraštėmis kaip naujasis realizmas, naujasis materializmas⁴ (Ferraris, 2014). Tuo tarpu Gadamerio (2004) poziciją jau yra tapę įprasta sieti su teze, jog „būties, kuri gali būti suprantama, yra kalba“ (p. 470).

Ontologinis kalbos dėmuo, kurio reikšmę Gadamer'is bandė pagrįsti, mums yra svarbus dėl to, jog leidžia nagrinėti meno kūrinio prasmę kalbant apie jį ne vien kaip apie kūrinio faktiškumą, ar objektiškumą, bet kur kas plačiau. Meno dirbiniai, meno bendruomenė kartu yra ir kultūros, kultūrinio dialogo dalis, tuo tarpu ji pati tampa gyvybinga ir aktuali tiek, kiek yra įkalbinama, kvestionuojama, interpretuojama ir perinterpretuojama. Juolab meno kūrinio, jo interpretacijos turiningumą čia orientuojame ne tiek į jo materialumą, kiek į jo prasmę, jo svarbą.

4 Jeigu žvelgtume šiuo kampu, tokio Mindaugo Navako parodos pavadinimo, kaip pavyzdžiui, „Daiktiškumas“, ryšį su silpnąja ontologija traktuotume kaip abejotiną. Šiuo atveju akcentuojame tai, jog norint geriau suprasti mūsų pasirinkamą pavyzdį, pati nuoroda į daiktiškumą, materialumą prašosi paaiškinimo.

Tokiame filosofiniame-hermeneutiniame kontekste menas yra reikšmingas taip pat ir dėl to, jog leidžia parodyti tam tikrą tiesos ir interpretacijos ryšį, jų sąveiką. Į meno „kultą“, šia prasme, galime žiūrėti kaip į savotišką mūsų istorijos atspindį. Tai gan tiksliai apibūdina pačią elementariausią muziejaus patirtį, ar tai, ką net galime apibrėžti kaip esminę jo funkciją: reprezentacija.

Muziejuje mes visų pirma susiduriame su tuo, kaip kinta mūsų pasaulio matymas. Tai, jog įėję pro muziejaus duris, mes gauname galimybę žvalgytis po skirtingus meno stilius, mokyti atpažinti jų sąveiką, raidos istoriją, atrodo natūralu. Įvairūs loginiai ryšiai, jų interpretavimas, instituciniu požiūriu, tampa net svarbesni už patį kūrinį. Kalbant bendriau, tai yra susiję tiek su skirtingų meno sričių atsiskyrimu, – ne vien tokių kaip šiuolaikinis ir klasikinis menas, bet ir liaudies, taikomojo, ar religinio – tiek ir platesne skirtingų žmogaus pažinimo sričių, o pirmiausiai mokslo specializacija.

Tam, kad atpažintume šį specifinį šiandienos minties bruožą, muziejus nėra būtinas: esame jau savotiškai įpratę matyti pasaulį ir kaip kažką istorišką, istoriškai sąlygotą. Kalbant perkeltine prasme, mums nereikia įžengti į muziejų pro duris; atkreipsime dėmesį į plačiai paplitusią ir kone emblematinę tapusią meninę strategiją, vadinamąją institucinę kritiką, rodančią, kaip giliai pastanga atsižvelgti į savo istoriškumą yra persmelkusi šiuolaikinio meno kalbą. Galima teigti, jog muziejaus kaip institucijos reikšmė yra dažnai artikuliuojama, ar kvestionuojama pačiame kūrinyje, tai yra, meno lauke. Čia galima atpažinti taip pat iš dalies kontroversišką Gadamerio tezę, jog „hermeneutinis požiūris aprėpia viską“ (1999, p. 62).

Tai, jog tiesą yra linkstama tapatinti su istoriškumu, savo ruožtu lemia įvairias historicistines, reliatyvistines tendencijas kultūroje – tiesa, kaip tokia, tampa tartum neprieinama, ar net negalima, nes turime priėjimą tik prie skirtingų požiūrių į ją taškų. Taip interpretuodami kūrinį „Raudonas“, pirmiausiai turėtume kalbėti vien apie jo vietą vakarų meno istorijoje. Filosofiniame kontekste tai reikštų, jog matome istoriją jau kaip tam tikrą visumą, tarsi iš absoliučios perspektyvos. Ko gero, paties meno kūrinio tiesa mums būtų pasiekama tik meno, kaip institucijos, savotiško „kulto“ rėmuose. Bent jau taip sekularioje visuomenėje yra įprasta kalbėti apie religiją, kurioje krikščionybė, ar katalikybė, neretai tėra traktuojama kaip viena iš daugelio konfesijų. Taigi, jeigu tam tikras hermeneutinis akstinas šiandien pats tampa savotišku metodu, svarstymas, kokią reikšmę religijos elementas vaidina Navako kūrinyje, tampa problema.

Kalbant ontologinėje plotmėje, patį priėjimą prie mūsų istorijos mes turime tik kūrinio, kaip tam tikro atsako į savo laikmetį, dėka. Muziejuje mes ne vien „skaitome“ kūrinius, ar jų interpretacijas – ontologiniame meno kūrinio kontekste pirmiausiai pats kūrinys yra tam tikri „vartai“ į praeitį, į konkretų istorinį laikmetį, jo specifiką. Kitaip tariant, „Raudonas“ pirmiausiai yra svarbus kaip savo paties aplinkybių, savo laikmečio, jo sąlygų interpretacija, reakcija į juos. Dėl

to šiandienos kontekste yra kalbama apie tam tikrą interpretacijų žaismą, kai mes interpretuojame kūrinį, tuo tarpu menas interpretuoja mus. Tuomet, kai išeiname už šio „rato“ ribų, kai užimame absoliučią, tai yra, meta-istorijos poziciją, ar kuriame meta-naratyvus, tuo pačiu tartum paliekame ir tai, ką vadiname šiuolaikybe.

Ontologijos požiūriu, tokiu būdu mes pradėdame kalbėti plotmėje, kuri Vattimo yra apibrėžiama kaip metafizinė vakarų filosofijos tradicija. Turime omenyje prigimtines, nekintamas, universalias taisykles, dėsnius, ne tik galimus pasitelkti kaip argumentus, bet tuo pačiu ir įpareigojančius, imperatyvius. Postmetafiziniu požiūriu, mes esame jau įmesti į pasaulį, kalbą, jos taisykles ir normas, dėl to veikiau tampa aktualus pat mūsų santykis, tam tikra mąstymo „optika“. Mūsų pozicija, taip žiūrint, turėtų būti orientuojama ne tiek į metafizikos, ją grindžiančių argumentų atmetimą, ar išėjimą anapus jų, bet veikiau specifinių jos formų, pavidalų ir apraiškų atpažinimą, tai, kas silpnąjo mąstymo rėmuose dar yra vadinama *Verwindung*. Sugrįžimas prie tiesos, kaip nekintamo, amžino pagrindo, yra veikiau svarbus ne tiek kaip gebėjimas paaiškinti tikrąją dalykų padėtį, kiek pačios šios pastangos atpažinimas: „Hermeneutika, jeigu ji nori būti nuosekli dėl savo metafizikos atmetimo, negali prisistatyti kitaip, nei labiausiai įtikinanti 'epochos' situacijos, taigi, būtiniausiai, – savo kilmės, interpretacija“ (Vattimo, 1997, p. 10).

Hermeneutikos vaidmuo šioje situacijoje mums yra centrinis dėl to, jog pritaikant šį „metodą“ pačiai hermeneutikai, Vattimo filosofijoje yra kalbama apie nihilistinį jos pašaukimą. Nihilizmas, kaip tam tikra mūsų laikmečio, arba modernybės diagonzė, taip pat yra tam tikra interpretacija, kuriai būtų galima uždėti ir meta-naratyvo etiketę. Kita vertus, dažnai Vattimo darbuose cituojamas nyčiškas Dievo mirties skelbimas, arba absoliutumo, tiesos atmetimas, kaip tam tikra save neigianti tiesa, „logika“, pati tartum nėra pajėgi į ją pretenduoti (Vattimo, 1997, p. 77).

Šis loginis ribotumas, arba filosofinis savęs apribojimas, ir yra tai, kas gan tiksliai charakterizuoja silpnąją ontologiją, silpnąjį mąstymą. Vattimo jį taip pat dažnai „ilustruoja“ Nietzsche's idėja, jog kiekviena tiesa yra interpretacija. „Tezė, jog nėra jokių faktų, bet vien interpretacijos, ko gero pati tėra interpretacija, ir „tuo geriau“.“ – cituodamas Nietzsche, teigia Vattimo (2006, p. 76). Interpretatyvumo akcentavimas lemia ir kiek kitokį santykį su tuo, ką išties vadiname meno kūrinio ontologija. Sakydami, jog kūrinys tėra tam tikra interpretacija, arba vien subjektyvus požiūrio taškas, mes neišvengiamai prarandame ir atsakomybės momentą. Kitaip tariant, tarp tiesos ir to, kas yra „sakoma“, atsiranda tam tikras plyšys. Tuo tarpu perkeliant ontologinį statusą kūriniiui, tiksliau, interpretatyviam jo charakteriui, kūrybos, juolab interpretacijos aktas, tampa kur kas labiau atsakomingu veiksmu.

2 iliustracija. “Raudonas” parodoje “Šlovė buvo ranka pasiekama“.
Personalinė Navako paroda vyko nacionalinėje dailės galerijoje, 2014 metais.
Iliustracijoje matome kūrinį, atremtą į laiptus, vedančius žemyn link centrinio galerijos
įėjimo.

1.2 Estetika

Siekdami išplėsti religijos ir meno santykio problemą, įsigilinsime į Vattimo poziciją, kuri mums padeda labiau priartėti prie klausimų, susijusių su Navako kūryba bei jos šiandienine recepcija. Vattimo manymu, šiandien estetika tampa aktuali kaip tam tikras konsensuso, sutarimo organizavimo principas, tuo tarpu menas vis labiau nuo to “tolsta”, daugiau ar mažiau įkūnydamas formas, įgaunančias, perimančias kičo charakterį. Bandysime parodyti, jog sąlygos, leidžiančios kalbėti apie religinę patirtį Navako kontekste, yra lemiamos ne tiek dialogo tarp religijos ir meno, kiek veikiau savito jų konflikto.

Iš to, ką aptarėme anksčiau, atrodytų, jog ontologinė meno kūrinio samprata yra neatsiejama nuo kūrinio santykio su tradicija. Vis dėlto manome, jog šis klausimas gerokai prasilenkia su mūsų keliamą problema – religišku, religingumu. Muziejuje mes kūrinius pirmiausiai matome kaip tam tikrus estetinio „pasigėrėjimo“ objektus. Šia prasme, menas yra tartum „atitrūkęs“ nuo tikrovės, „išrautas“ iš mūsų gyvenamosios aplinkos. Tuo pačiu ir mus supantys daiktai, kasdienybė yra „tikri“ tiek, kiek yra atitolę nuo to, ką vadiname menu, menine kūryba. Šiuo požiūriu, čia aptariamą kūrinį, bei jo autorių, galime vertinti nebent remiantis tuo, kas yra vadinama subjektyviu vertinimu, arba skoniu. Pavyzdžiui, pats religijos ir meno gretinimas (kadangi teigiame, jog čia jis tampa aktualus), galėtų būti apibūdinamas kaip skoningas, arba atvirkščiai, kaip kičas.

Šiame kontekste būtų galima prisiminti tą pačią monumentalumo, kaip didingumo, ar jai priešingas, mažumo, silpnumo sąvokas, padedančias apibūdinti tam tikrą autoriaus skonį, specifinį jo braižą. Tai iš dalies susiję ir su kontingentišku mūsų tikrovės pobūdžiu. Kūrinys „Raudonas“, šia prasme, yra gan parankus pavyzdys, nes jo dalyvavimas meno lauke, nėra toks griežtas kaip monumentalios skulptūros, paminklo atveju. Jis veikiau primena paveikslą, ar biustą, keliaujantį po muziejus – šis granito dirbinys taip pat buvo eksponuojamas ne vienoje parodoje. „Raudono“ atrėmimas vienoje, ar kitoje erdvėje, estetinė prasme, tampa savotišku menininko gestu, kurį, lygiai taip pat, kaip medžiagos, jos formos pasirinkimą, esame įpratę traktuoti kaip tam tikrą skonio reikalą.

Panašiai, kaip ir meno atveju, skonio sąvoką pamėginsime pritaikyti ir tokiuose kontekstuose kaip religija, ar politika. Pasiremdami Vattimo, parankumo dėlei tai įvardinsime kaip estetizacijos principą (Vattimo, 1997, p. 72). Vadovaujantis estetiniais kriterijais, iš esmės pasakyti priežastį, kodėl vienas ar kitas žmogus, subjektas, kalba apie būtent šį kūrinį, arba išskiria konkrečią politinę\anapusinę jėgą iš kitų, kaip jam svarbią, galimybės nėra – galėtume kalbėti vien apie tai, jog visuomenėje yra įmanomos skirtingos pozicijos, požiūrio taškai, skirtingos tikrovės interpretacijos. Menas, o šiuo atveju, – pati estetika, yra neatsiejama nuo tam tikros tikrovės

kontingencijos.

„Raudono“ pavyzdys tartum rodo, jog koplyčia tėra vienas iš daugelio statinių-ramsčių, skirtų kūrinio eksponavimui, tuo tarpu lemiamą ontologinio svorio dalį veikia nešasi pats granitas. Pridursime, jog estetikos reikšmę, ontologiniu požiūriu, kūrinio „Raudonas“ autorius, Mindaugas Navakas, apibūdina kaip esminę: „Menininko tikslas yra estetinėmis kategorijomis apmąstyti pasaulį“ (Lubytė, Navakas, 2006). Šią Navako tezę patogumo dėlei iliustruosime ilgesne ištrauka iš kito pokalbio su menininku: „Remiantis senovės graikais, svarbiausia kūryboje yra sukelti katarsį. Katarsis išvertus būtų – „nušvitimas“, tai yra būseną, emocinę būseną, nieko daugiau. Su protu tas nieko bendra neturi. Tai yra tam tikras smūgis, kurį gauna žiūrovas. Protas įsijungia galbūt tik paskui ir bando paaiškinti, kas čia atsitiko. O tai tiesiog atsitinka. Nieko nauja nuo to laiko ir neišrasta“ (Pankūnaitė, Navakas, 2014).

Kaip matyti iš kelių citatų, estetika, estetizacijos principas Navako atveju įgyja kone ontologinį statusą. Tačiau, žvelgiant į šią situaciją meno kūrinio ontologijos kontekste, prieiname paradoksą, kone loginio pobūdžio dilemą. Sprendžiant iš kelių Mindaugo Navako pasisakymų, galėtume sakyti, jog menas, ar kūrinio patirtis, yra apskritai nesusijęs su mąstymu, filosofija, nes jo prasmė yra prieinama viso labo per tam tikrą įspūdžio, emocijos prizmę, kaip nušvitimas, „katarsis“. Tačiau, pagrindiniu menininko tikslu vienaip ar kitaip tampa mūsų tikrovės „apmąstymas“, dargi kategorijomis, kurios turi mažai ką bendro su mąstymu, juolab filosofija. Remiantis silpnuoju mąstymu, teigiame, jog šis prieštaravimas radikaliai keičia ontologinę meno kūrinio sampratą, be to, leidžia kalbėti ir apie religinės kūrinio „Raudonas“ prasmės galimybę.

Šį mąstymo lūžį, kurį savo kūryboje savotiškai kultivuoja Navakas, laikome susijusiu su tam tikru *status quo*, arba šiuolaikine būkle. Kalbėdamas kontekste, labiau susijusiame su religija, Vattimo dargi tai apibūdina kaip tam tikrą atidumą, dėmesį laiko ženklams (Vattimo, 2000, p. 106), pasireiškiantį įvairiais pavidalais: kaip savotišką filosofinį iššūkį, dialogo su religine vakarų tradicija akstiną. Silpnojo mąstymo kontekste, tai lemia ne tiek siekį racionaliai *suprasti* religiją, ar *paaiškinti* tikėjimą, kiek tam tikrą mąstymo radikalizaciją, atidumą savo sąlygotumui, ribotumui, istoriškumui. Religija, šiuo požiūriu, yra ne tiek tikėjimo, ar dogmų sistema, bet veikia tai, kas nuolat skatina mąstymą sugrįžti prie tikėjimo turinių.

Vadovaudamiesi estetiniu požiūriu, galime kalbėti ir apie specifinį Vattimo filosofijos charakterį. Joje mes susiduriame su skirtingais autoriais, jų interpretacijomis, tuo, kas griežtame filosofiniame kontekste yra apibrėžiama terminu „hermeneutika“, ar veikia „ontologinė hermeneutika“. Kitaip tariant, supratimo pastanga, pats patirties interpretatyvumas yra mažų mažiausiai traktuojami kaip pamatiniai žmogiškos būties parametrai – mūsų gyvenimas yra nenutrūkstamas interpretavimas, interpretacijos vyksmas. Iš kitos pusės, silpnumą, kaip estetinę

kategoriją, galėtume sieti ir ne su silpnumu, kaip tokiu, kiek su pačia estetinė būkle: bandydami kalbėti apie tikrovę visuotinės estetizacijos kontekste, jau esame savotiškai „priversti“ kalbėti estetiniais terminais. Mąstant Navako žodžiais, kalbėjimą estetinėmis kategorijomis tokiu būdu iš dalies prilyginame kalbėjimui ontologinėmis kategorijomis ir atvirkščiai. Tačiau, ar tokį sunkiai apibrėžiamą, dviprasmišką „nušvitimą“ būtų galima vadinti ir tam tikra būties atvertimi, būties įvykiu?

Heidegger'io inicijuotame ontologiniame-hermeneutiniame kontekste meno kūrinį yra įprasta traktuoti kaip tai, kam „laiko ženklą“ etiketė gali būti priskiriama ir be papildomos argumentacijos. Čia mums yra svarbi Vattimo pastaba, jog ontologinėje meno kūrinio sampratoje nėra skiriamas specifinis dėmesys tokiems meno kūrinio aspektams, kaip politinė meno reikšmė (1997, p. 71). Silpnojoje ontologijoje problemiškas taip pat yra susijęs ne tiek su konkrečiu kūrinio „apmąstymu“, bet veikiau su pačiu mąstymo aktu, refleksija, beigi mūsų prielaidomis, – tuo, kaip prieiname prie tokių problemų kaip meno ir religijos sąsajos. Šia prasme, tikrovės estetizacija ir estetika, kaip tokia, kalba apie radikaliai skirtingus dalykus. Navako išsakyta idėja tartum leistų teigti, jog estetika nėra joks „indikatorius“, diagnostinis „įrankis“, uždedantis etiketę industrializuotai masinės gamybos ir vartojimo visuomenei. Tai veikiau tėra vienas iš daugelio žmogiškosios patirties būdų, galbūt kartais postmodernioje visuomenėje perdėm nuvertinamų, ar pervertinamų patirties plotmių.

Meno kūrinio dėka mes turime galimybę įgyti tam tikrą distanciją tikrovės atžvilgiu, kalbėti apie mūsų būklę, – tai, jog gyvename apsupti estetinių objektų. Mūsų buitis, bendrabūvis yra organizuojamas pagal vieną ar kitą stilių, jam vienam būdingas taisyklės. Galime sakyti, jog pati estetinė patirtis ir yra svarbi tik tiek, kiek mus praturtina, atverdama galimybę ištrūkti iš tikrovės kontingencijos, visuotinės estetizacijos svaigulio. Taigi, pati estetika tampa aktuali vien dėl to, jog kažkas kūrinyje mus paveikia, sukrečia, verčia mąstyti ir iš naujo interpretuoti.

Kaip matome, religijos ir meno santykio klausimas silpnosios ontologijos kontekste įgyja palyginti paradoksalų pavidalą. Viena vertus, mums tampa svarbus mąstymas, interpretacija, nes tai tartum sudaro prielaidas kūriniai praverti „vartus“ į mūsų epochą, jos istoriją. Kalbėdami apie kūrinį „Raudonas“ tradicinės hermeneutikos kontekste, galėtume sakyti, jog kartais religija ir menas „susiliečia“, jog ši sąveika gali būti susijusi ne su ekstatiniais, spontaniškais sukrėtimais, „nušvitimais“, bet su patirtimi, kuri tėra viena iš kontingentiškos kasdienybės sudedamųjų dalių. Pavyzdžiui, jeigu nuėję į parodą pasigėrėti skulptūrų grožiu, vietoj to esame pakviečiami į koplyčią, arba, įėjus į koplyčią, šalia įėjimo paliekame kažką labai svarbaus, net „sunkaus“. Vattimo (1997) aprašo panašią situaciją: mišių metu pasijuntame nejaukiai dėl lankytojų, atėjusių pasigrožėti architektūra, ar priešingai, turėdami laisvą minutę ir nusprendę apžiūrėti meno paminklą,

pasijaučiame tartum įsibrovėliai (p. 59). Iš kitos pusės, hermeneutikoje, kaip mąstymo iššūkyje, Vattimo atpažįsta modernybės bruožą, kurį laikome esmingu. Kaip ir Vattimo iliustracijoje, mūsų pavyzdyje ontologinį svorį nešasi būtent estetika: vien atpažindami „Raudoną“ kaip meno kūrinį, mes jau savotiškai atliekame tam tikrą estetinį sprendimą, jam pajungdami, „įmuziejindami“ ne vien granito objektą, bet ir koplyčią. Tokiu atveju, pradėjus kalbėti apie kūrinį „Raudonas“, išryškėja ne religijos ir meno sąlytis, bet priešingai, griežta jų atskirtis.

Ši skirtis gerokai „apsunkina“ meno kūrinio patirtį, nes kalbant apie religinį elementą estetikos rėmuose, jis yra tarytum paslepiamas, estetizuojamas. Tačiau, Vattimo kontekste ši problema yra susijusi ne tiek su religija, kiek su mūsų laikmečiu, sekuliariu jo pobūdžiu. Išskirtiniu jo bruožu galėtume laikyti tai, ką Vattimo išskiria kaip hermeneutikai būdingą pastangą pagrįsti meno pretenziją į tiesą, iškeliant žmogaus įmestumą į tradiciją, jos istoriją. Pati kūrinio patirtis, juolab su ja susiję prieštaravimai, tampa kone antraeilium dalyku, nes ontologinėje hermeneutikoje, kaip disciplinoje, yra veikiau orientuojamasi į kalbinę patirties, jos sąlygų aspektą: „progresas filosofijoje ir bendrai racionalume yra pasiekiamas nušviečiant įvairias patirties dimensijas ir išaiškinant jų bruožus, kurie tuomet yra priimami kaip normatyvinis pagrindas vertinimui ir pasirinkimui“, – teigia Vattimo (Vattimo, 1997, p. 60).

Manome, jog tiek silpnasis mąstymas, tiek Navakui būdinga ontologizavimo ir estetizavimo dinamika tam sąmoningai priešinasi. Būtų kur kas teisingiau sakyti, jog meno kūrinio patirtyje katarsis, „nušvitimas“ yra įmanomas tiek, kiek nepasiduoda racionaliai argumentacijai ir vertinimui. Taigi, religinį dėmenį Navako kūrinyje toliau svarstysime trakduodami religijos ir meno skirtį veikiau kaip tai, kas išlaisvina, nuskaidrina šio kūrinio patirtį.

1.3 Ideologija

Politinė meno prasmė yra vienas centrinių klausimų, su kuriuo susiduriame Navako kūrinyje „Raudonas“. Natūralu, jog pačiai ideologijos sąvokai prasmė yra pirmiausiai suteikiama dėl politinės reikšmės. Lietuvos nepriklausomybės atgavimo istorijos kontekste, „Raudonas“ pirmiausiai yra susijęs su dažnai Navako kūrybos recepcijoje aptariama sovietinio laikotarpio įtaka, tam tikru epochos palikimu, ar jo vertinimu. Dėl to mums taip pat yra svarbu parodyti, jog jis savyje nešasi galimybę kalbėti apie tam tikras nuostatas, įsitikinimus, vienaip ar kitaip susijusius ir su šiandiena. Dėl to pačią ideologijos sąvoką kiek išplėsimė. Čia mums taip pat pravarti centrinė būties silpnėjimo idėja, susijusi su metafizikos „ištirpimu“, stipriųjų struktūrų silpnėjimu – laikome, jog būtent ji atveria naujas „Raudono“ interpretacijos galimybes.

Vattimo darbuose nemažai dėmesio yra skiriama socialinių įtampų aspektui, įvairiems jo

pavidalams (filosofiniui, poetiniui avangardui), vienaip ar kitaip įtakojusiems meno, estetikos raidą pastaruosius kelis šimtmečius. Čia galima pateikti daug pavyzdžių, iš dalies atliepiančių mums rūpimą ideologijos klausimą, pradedant pačios hermeneutikos virtimu tam tikra *koine*, – bendra teorine orientacija, kurią darosi vis sunkiau užklausti. „Tampa vis sudėtingiau pasakyti, kokią reikšmę hermeneutika turi problemoms, apie kurias tradiciškai kalbėjo filosofija: tokios problemos kaip mokslas, etika, religija ir menas“ – savo veikalo „Anapus interpretacijos“ įžangoje konstatuoja Vattimo(1997, IX). Šia prasme ideologiją siūlome suprasti kaip tai, kas pirmiausiai atitolina, „iškreipia“ mūsų santykį su kasdienybe, estetinė, religine patirtimi, ją mistifikuoja, ar net priešingai, banalizuoja.

Vattimo pavyzdys, tiesiogiai priartinantis mus prie ideologijos, politinės meno reikšmės, yra susijęs su Walter'io Benjamin'o figūra. Bandant susiorientuoti ontologinėje meno kūrinio sampratoje, meno kūrinio problema vienaip ar kitaip iškyla sąsajose su meno prigimties klausimu. Ketinimai priartėti prie meno kūrinio prasmės kalba apie asmenišką, egzistencinio pobūdžio santykį su kūrinium, meno tradicija, istoriškumu, bendrai su klausimu, – ką mums tai reiškia. Tačiau, Benjamin'o darbe galime lengvai išvelgti kitokio pobūdžio pastangą. Šio autoriaus esė „Meno kūrinys techninio jo reprodukuojamumo epochoje“ meno kūrinys yra reikšmingas pirmiausiai kaip politinis įrankis. Atrodytų, jog Benjamin'as prie meno prigimties problemos prieina tarytum atsispirdamas nuo įtampos socialiniame lygmenyje. Tačiau, kaip sufleruoja pats esė pavadinimas, Benjamin'o prigimtinių meno problemų svarstymas yra pagrįstas klausimais, labiau susijusiais su technika, pasireiškiančiais augančiais meno reprodukuojamumo mastais.

Technika Benjaminui rūpėjo kaip mechaninės reprodukcijos priemonė, tuo tarpu vis platesnį mastą apimanti pasaulio skaitmenizacija leidžia prie reprodukcijos klausimo prieiti absoliučiai nauju kampu. Pavyzdžiu galėtume paimti skaitmeninį koliažą (Reyburn, 2021), 2021 metų pradžioje pasaulinio garso meno mugėje tapusiu vienu iš brangiausiai vertinamų šiuolaikinio meno kūrinių. Skaitmeninė NFT technologija, šiuo požiūriu, pasitarnauja kaip galimybė užtikrinti meno kūrinio autentiškumą. Jeigu Benjamin'as kalbėjo apie galimą emancipacinę technikos potencialą, tai čia jau turime reikalą su radikaliai priešinga situacija, kurioje turi būti programuojamas, užkoduojamas pats meno kūrinio tikrumas, jo autentiškumas. Šiame fone tai, ką yra įprasta sieti su paslaptimi meno kūrinio tiesa, ar bent galimybe ją vienaip ar kitaip byloti, Benjamin'o vertinimu, pasirodo gan kontroversiškai. „Neįvertinti kovinės [sakykime, politinės, arba ideologinės] tezių reikšmės būtų klaida. Jos pašalina daugybę pasenusių sąvokų – pavyzdžiui, kūrybingumą ir genialumą, amžinąją vertę ir paslaptį, kurių nepatikrintas [...] vartojimas skatina faktų interpretavimą fašistine prasme.“ – postuluoja Benjamin'as.

Ką reiškia toks meno pajungimas politikai? Ar paslaptį, kurią Benjamin'as siekė

demaskuoti beigi pašalinti, turėtume sieti su bandymais meno kūrinio ontologijoje artikuliuoti vienokią ar kitokią tiesos atvertį? Taip žiūrint, ko gero būtų sudėtinga išvengti kontroversijos, kuri pirmiausiai siejama su paties Heidegger'io politiniu angažuotumu, ryšiais su kraštutinės dešinės judėjimu, nacizmu. Kalbant apie Navako pažiūras, mūsų interpretacijos objektą, meno kūrinį, pamėginsime akimirkai aplenkti. „Menininkai, panašiai kaip ir parlamentarai, turi pažiūras, nors kartais ir bando slapstyti. Štai kodėl aš visada balsuoju ir balsuosiu už dešinę pusę. Taigi, gerbiami parlamentarai, atidžiai stebėkite, kam duodate premijas.“ – 2004 metais priimdamas Baltijos asamblėjos premiją, pareiškė Navakas („Menas niekam neskolingas“, 2005).

Akivaizdu, jog iškelus politinį pavadinimo „Raudonas“ matmenį į pirmą planą, galima kalbėti ir apie tiesioginę Navako dirbinio prasmę, tiesioginę, kone „pažodinę“ įrankio ir ideologijos sąsają. „Raudonas“ tokiu būdu tampa raudonu įrankiu, tiksliau – komunizmo ideologijos įrankiu. Tačiau, ką turėtų reikšti toks įrankio išdidinimas, monumentalizavimas? Kaip toks „įamžintas“ įrankis keičia, įtakoja koplyčios, tai yra, religinio elemento, prasmę?

Mūsų pradžioje pasiskolinta meno kulto kliše Benjamin'o atveju turi žymiai labiau apibrėžtą reikšmę. „Dėl absoliučios kultinės vertės svarbos meno kūrinys pirmiausiai buvo magijos įrankis, kurio meninė vertė pripažinta tik vėliau, o šiandien dėl absoliučios eksponuojamosios vertės svarbos meno kūrinys tampa atvaizdu, turinčiu visiškai naujas funkcijas“ – teigė Benjaminas (2005, p. 224). Vattimo (1988) pastebi, jog, Benjamin'o manymu, šios naujosios funkcijos geba įgauti teigiamą, socialistinę, arba neigiamą, fašistinę įtaką (p. 55). Tačiau, Benjamin'o bandymas papasakoti meno istoriją, kaip išsilaisvinimo nuo kulto istoriją, nėra vienintelis.

Skaitydami citatas iš Benjamin'o esė, parašytos dvidešimtojo amžiaus pirmojoje pusėje, tarytum nusikeliame į laikus, kai meno kritikoje religijos tema ko gero buvo aktualesnė, nei dabar. Greičiausiai šiuolaikinio meno kritikams, ar jo vartotojams, pati kulto sąvoka būtų ne tokia savaimė suprantama, kaip Benjaminui, teigusiam, jog „dėl meno sekuliarėjimo autentiškumas užima kultinės vertės vietą“ (Benjamin, 221). Kalbėdami apie religinį elementą šiuolaikinio meno kūrinyje, mes tarytum apvertėme šią Benjamin'o idėją. Manome, jog tokiu minties judesiu galėjome aiškiau pagrįsti silpnojo mąstymo idėją, nes jis leidžia užklausti mūsų bendrabūvio prasmę, tiksliau, sekuliaraus jo pobūdžio sampratą. Hermeneutiniame kontekste, kulto, arba religiškumo pavidalai yra traktuojami kur kas plačiau, nei mūsų aptariamo kūrinio „Raudonas“ atveju. Gadamer'io (2000) teigimu, „nebegalime ilgiau nuo savęs slėpti, kad kartais mūsų visuomenės industrializavimas primena savotišką pasaulinės ekonomijos religiją ir pranašauja ateities tendencijas“ (p. 224).

Kultinė meno prasmė, Benjamin'o atveju yra susijusi su pačiomis archajiškiausiomis religinėmis-ritualinėmis praktikomis, kurios greičiausiai jau yra tapusios savotiška egzotika, arba veikiau gali būti suprantamos kaip „išimtis iš taisyklės“. „Tuo metu, kai turistams yra draudžiamas

įėjimas į bažnyčias vien mišių metu, nei vienas muziejus niekada nebuvo rezervavęs savo darbo laiko dalies tikintiesiems, norintiems pasimelsti priešais paveikslą, ar religinį veikėją“ – pastebi Vattimo (1997, p. 59). Pamėginsime atidžiau pasižiūrėti į šią situaciją, pasitelkę kitą Vattimo pavyzdį.

Lukasc'o idėjos galėtų būti radikalus tradicijos ir šiuolaikiškumo sąsajų, tam tiko „persiklojimo“ pavyzdys. Jis mums vėlgi parankus, nes leidžia dar labiau priartėti prie istorinio, – sovietinio konteksto, su kuriuo Navako kūryba yra dažnai siejama. Kaip ir Benjamin'o atveju, sekuliarizacijos sąvoka šiame kontekste tampa aktuali dėl to, jog žymi tam tikrą mūsų laikmečio sąmonės lūžį, kurio pasekoje religija, tikėjimas tampa suprantami ne tiek kaip integrali visuomenės, kultūros dalis, bet veikiau kaip kažkas visiškai individualaus, ką galima sieti su asmeniniu pasirinkimu, netgi panašiai kaip kalbėjome apie subjektyvius skonio sprendimus.

Lukasc'o estetikoje menas savo tikrąją prigimtį gali išpildyti tik tarytum išsilaisvinęs nuo priklausomybės religinei doktrinai, jos ideologijai – iracionalioms, protu nepagrįstoms dogmoms. „Religijos svetimumas slypi jos polinkyje saugoti individualumą, kaip tokį, kuris dėl to yra padaromas negalimu medijuoti su pasauliu ir priešina save su dieviška transcendencija, su kuria jis tegali stovėti klusnumo ir iracionalaus tikėjimo santykiyje“ – reziumuoja Vattimo (1997, p. 63). Paprastai tariant, Lukasc'o estetika taip pat grindžia savo prasmę remdamasi į visuomeninę, socialinę meno funkciją.

Vattimo apie šį meno pašaukimą kalba kaip apie vieną stipriausių dvidešimtojo amžiaus tendencijų, prie kurių galime priskirti tiek meno, tiek filosofijos avangardą. Dėl to teigti, jog ši Lukasc'o pastanga yra kažkuom išskirtinė, būtų sudėtinga. Kaip ir Benjamin'o atveju, modernus menas, ar estetika bendrąja prasme, geba ir turi vienaip ar kitaip atliepti emancipacijos dvasią. „Avangardinis menas atsisako būti traktuojamas kaip neteorinės ir nepraktinės patirties vieta, ir vietoj to skelbiasi esąs modelis privilegijuotui tikrovės pažinimo būdui, ir taipogi tikras bendruomeninio ir politinio veiksmo instrumentas.“ – teigia Vattimo (1988, p. 54). Šiuo požiūriu, sakytume, jog „Raudonas“ (tai yra, – ideologinis įrankis) remiasi į koplyčią, į hierarchizuotą struktūrą, nepasiduodančią visuomeninei, politinei subordinacijai.

Nagrindėdamas išsilaisvinimo nuo bažnyčios ir religinės dogmos temą, Vattimo leidžia suprobleminti pačią metafiziką, metafizinę struktūrą. Taigi, esmingą prieštaravimą galėtume išvelgti kitame, ne ideologiniame, taške. Mūsų jau anksčiau aptartas estetikos ontologizavimo judesys čia tampa labai parankus. Kalbant apie „Raudoną“, galima mėginti išvelgti situaciją, kurioje estetika tampa didingu „objektu“. Taigi, pats granito dirbinys tarytum tampa „sistemas“ simboliu. Vattimo atkreipia dėmesį, jog estetikos prasmei pagrįsti yra pasitelkiami tie patys argumentai, buvę neatsiejama religijos dalimi: „Vos tik bandoma užčiuopti specifinę estetinės patirties prasmę, vėl

sugrįžtama atgal į sferą, kuri priešinasi apibrėžiama kitaip nei religinė, ar mitinė patirtis“ (Vattimo, 1997, p. 65).

Vattimo šią problemą argumentuoja paprastai: Lukasc'o atveju tai, kuo yra grindžiamas meno išsilaisvinimo, pačios jo sekuliarizacijos tikslas, tai yra, – estetiškos patirties betarpiškumas, aiškumas, yra identiška tam, kas saistė meną su religija dar prieš pasirodant estetikos teorijai, kaip tokiai. „Priveligijuota tapybos pozicija yra pasekmė fakto, jog viduramžių laikotarpiu bažnyčia buvo patikėjusi menui užduotį perteikti Biblijos turinį neraštingiesiems.“ – komentuodamas prieštarinę Lukasc'o estetikos charakterį, pažymi Vattimo (Vattimo, 1997, p. 119). Tačiau kokius religijos ženklus galėtume atpažinti Navako kūrinėje? Jeigu koplyčia yra „pajungiama“ tam tikram viešumui, bendruomenės reikalams, arba, galų gale yra „nutildoma“ ir tampa ideologijos, manipuliacijos objektu, kokia dar galima religijos prasmė mums lieka?

2. Religija ir krikščionybė

Vattimo filosofija, silpnasis mąstymas, anglakalbiame pasaulyje dažnai yra traktuojamas kaip originalus bandymas interpretuoti krikščionybę, užčiuopti tam tikrą krikščioniškos tradicijos esmę. Krikščionybės, jos sekuliarizacijos prasmė nuo paskutiniojo praėjusio amžiaus dešimtmečio tapo viena svarbiausių temų Vattimo filosofijoje. Turint omenyje, jog Navako kūryboje matome galimą meno kūrinio „pokalbį“, ar net „konfliktą“ su pastatu, gebančiu savotiškai įkūnyti krikščionybės, galbūt ir pačios religijos idėją, šioje darbo dalyje mėginsime šios situacijos prasmę artikuliuoti silpnojo mąstymo rėmuose, bei juos šiek tiek išplėsti. Parodėme, jog Vattimo perspektyvoje konfliktas, įtampa tarp meno ir religijos yra traktuojamas kaip tai, kas nejučia grindžia pačios estetikos galimybę. Dėl to bandysime ieškoti atsakymo į klausimą, kaip galime suprasti tokį dviprasmišką meno ir religijos ryšį.

Mūsų minėta *utopijos* tema Vattimo (1988) yra nagrinėjama kontekste tokių sąvokų kaip meno mirtis, meno saulėlydis (p. 53). Akivaizdu, jog šios sąvokos žymi svarbų idėjinį, ar net kultūrinį vakarų civilizacijos lūžį, tačiau, jų prasmės Vattimo netraktuoja ir nesiūlo suprasti pažodžiui. Čia būtų pravartu prisiminti mūsų svarstymo pradžioje minėtą *Verwindung* sąvoką, kuri Vattimo meno sampratai yra ne mažiau svarbi. Mirtis, kalbant apie meną, yra reikšminga ne tiek kaip tam tikras tikrovės faktas, bet veikiau kaip spekuliatyvus įvykis, tam tikra prasme apibūdinantis meno santykį su pačiu savimi. „Filosofinis šios situacijos apibūdinimas galiausiai gali tapti pilnas atpažinus, jog raktinis elementas nepailstančiame meno ir jo produktų gyvenime yra būtent ši įvairių savo mirties aspektų sąveika“ – teigia Vattimo (1988, p. 59). Kitaip tariant, Vattimo šiandieniniuose meno fenomenuose išvelgia tam tikrus dėsningumus, tendencijas, kurias išreiškia būtent meno mirties idėja: „[...] – į veiksmą įvedami ir vienas su kitu persipina trys skirtingi meno mirties aspektai (menas kaip utopija, kaip kičas ir kaip tylą)“ (Vattimo, 1988, p. 59).

Meno mirties, nuosmukio požiūriu, estetika menui yra svarbi ne tuo, jog grindžia kokią nors meno tiesą, – pasitenkinimą, nušvitimą, ar panašiai, – bet veikiau jau savo nepajėgumu tai padaryti. Menas tam tikra prasme tampa kiču, juo persismelkia. Navako kūrinio „Raudonas“ atveju, šiam spekuliatyviam Vattimo argumentui pagrįsti siūlome jau minėtą dilemą, kylančią savotiškai ontologizuojant estetiką. Kalbėdamas apie meno mirtį, Vattimo (1988, p. 55) mums taip pat primena tą pačią Benjamino išvalgą dėl meno reprodukovimo, kurio mąstas bei reikšmė šiomis dienomis ko gero net pralenkia bet kokias dvidešimtojo amžiaus pradžios vaizduotės ribas. Tai, jog turime reikalą ne su meno kūriniais, o veikiau su jų atvaizdais, bei atvaizdų atvaizdais, jau yra tapę mūsų kasdienės tikrovės dalimi. Kitaip tariant, modernus menas tarytum pradeda atsisakyti bet kokio

vaizdavimo, būtų net galima sakyti, jog jis pradeda „vaizduoti“ vien patį save. Šiuolaikinis menas mums čia taip pat gali būti svarbus ir reikšmingas pavyzdys, tačiau jau pati pastanga kalbėti tokiomis sąvokomis kaip „grožis“, „harmonija“ reikalauja tam tikro atsitraukimo, distancijos, refleksyvaus santykio. Taigi, šiandieninės būklės, kurią Vattimo traktuoja kaip visuotinę estetizaciją, kontekste, apie autentišką meno patirtį yra pradedama kalbėti labiau negatyviai, kaip apie tam tikrą neįmanomybę, tikrumo, autentiškumo praradimo patirtį: „Sudrumstos persepcijos patirtis jau nebepaliečia pačių kūrinių, bet veikiau veikia saulėlydžio, nuosmukio, o taip pat ir ištirpstančių prasių atmosferoje“ (Vattimo, 1988, p. 62).

Kaip minėjome, moderni estetika, bandydama artikuliuoti savo vietos kultūroje reikšmę, siekė atsiplėšti nuo religijos, savotiškai išsigryninti. Utopijos sąvoka mums čia taip pat tampa paranki. Emancipacinis estetikos įkvėpimas, Vattimo teigimu, dažniausiai savo idealią, utopinę „grynumo“ būseną atliepti yra nepajėgus. „Jeigu išties, kaip galima būtų pagrįstai teigti, savo estetikos išsilaisvinimo nuo priklausomybės religijai pabaigoje Lukasc'as galiausiai atranda bažnyčią partijos, klasės formoje, jo mąstymo kelias gali būti priimamas kaip nepavykusio išsilaisvinimo proceso pavyzdys;“ – komentuoja Vattimo (1997, p. 65). Šiuo atveju, išsilaisvinimo pastanga įgyja labai aiškiai apibrėžiamus, beigi kontroversiškus kontūrus, taipogi silpnojo mąstymo rėmuose atliepiančius specifinį *Überwindung* terminą, išreiškiantį įveikimo, peržengimo judesio pastangą.

Pats siekis ištrūkti iš tradicinių religijos rėmų, juos įveikti, veda prie ne ką mažiau griežtų dogmų įsigalėjimo. Demaskuodamas utopinį Lukasc'o estetikos pavidalą, Vattimo (1997) tęsia: „nepavykusio būtent tiek, kiek neatpažindamas pačios sekuliarizacijos idėjos neapibrėžtumo, jis baigia tikėjimu, jog saitai su religija yra galutinai palikti praeityje, kai tuo tarpu jie ir toliau tebeveikia net dar stipriau, nei norima pripažinti“ (p. 65). Šiuolaikinis menas, Vattimo teigimu, gyvuoja visiškai kitu, – saulėlydžio, nuosmukio „rėžimu“. Iš dalies galėtume sakyti, jog vienintelis būdas gyvuoti šiuolaikinio meno kontekste tampa nuolat iškrypstančių, išsigimstančių šiuolaikinio pasaulio grožio pavidalų atpažinimas. Mėginsime į juos pažiūrėti iš arčiau mūsų pasirinktame meno kūrinio pavyzdyje.

„Raudonas“ galėtų priminti tiek gremėzdišką įrankį, – kastuvą, tiek žmogaus, ar gyvūno kūno fragmentą, tai yra, liežuvį. Taigi, žvelgiant tokiu kampu, krinta į akis specifinė (vargiai apibrėžiama, ar sunkiai apibūdinama) Navako kūrinio forma. Akivaizdu, jog tokio pobūdžio reikšmės, kaip liežuvis, kastuvas, yra labiau susijusios ne su grožio, gėrio, harmonijos idealais, bet veikiau asocijuojasi su plotme, artimesne kasdienei patirčiai. Pabandykime į tai pasižiūrėti per klasikinę grožio prizmę, pavyzdžiui, Aristotelio (1990) grožio, kaip dydžio ir tvarkos apibrėžimą: „[...]gražaus reiškinių – ar tai būtų gyva būtybė, ar koks daiktas, susidedantis iš tam tikrų dalių, – atskiros dalys turi būti ne tik tinkamu būdu sutvarkytos, bet dar ir turėti neatsitiktinį dydį, [...]“ (p.

287). Didelis liežuvis mastelis nėra atsitiktinis – kol kas tarkime, jog tai yra skulptoriaus, tam tikro jo skonio sprendimas. Tačiau, jeigu žiūrėtume į jį kaip į akmens dirbinį, skulptūrą, vargu ar sutiktume, jog toks meno kūrinys atitinka savo aplinkos, juolab koplyčios, tvarką. Paprastai tariant, mums įprasta koplyčios paskirtis neturi nieko bendra su atrama, juolab su žemės kasimo darbais, nebent bandytume suprasti tai perkeltine prasme, abstrakčiai. Vattimo (1988) pastebi, jog „Visuomet darosi tarytum neįtikėtina, kiekvienam užsiimančiam estetika ir bandančiam apibūdinti šiuolaikinę meno ir grožio patirtį kažkokia grandiozine conceptualine kalba, paveldėta iš ankstesnės filosofijos, kai viena ir kita susitinka.“ (p.60).

Remdamiesi nihilistine Vattimo nuostata, *Verwindung* judesį galime pamėginti atpažinti *tylos* traktavime, paradoksaliame jos reikšmės kūrinyje pobūdyje. Akmeninis liežuvis yra nejudrus, „neįgalus“ prabilti, dėl to būtų galima sakyti, jog „prabyla“ pati *tyla*, tam tikra kalbos, kaip fizinio, materealios judesio „negalia“, tarsi suteikdama reikšmę meno kūriniumi. Interpretuojant tai „stipriąją“ prasme, reiktų kalbėti apie tam tikrą „nebylią“ (arba, – nesuprantamą) ideologiją, atsiremiančią į krikščionybės sienas. Kita vertus, tokių prasminių rebusų, metaforų kontekste „raudono“ prasmė įgyja ir jumoro bruožų. Ar suprastume jį kaip akmeninį „kastuvą“, ar kaip nublizgintą, bei gi „sustingusį“ liežuvį, mūsų interpretacija išsitemktų ir „klasikinio“ jumoro rėmuose. „Iš tikrųjų juokingumas – tai tam tikras trūkumas ir toks bjaurumas, kuris neteikia skausmo ir yra nekenksmingas“ – teigia Aristotelis (1990, p. 282).

Panašiai Navako kūrinį galima būtų vertinti ir remiantis Vattimo argumentais, – pati *Verwindung* pastanga Vattimo (1988, p. 59) yra apibūdinama dėka „ironiškų-ikoniškų“ prasminių santykių. Aristoteliškoje sampratoje juokingumas gali būti juokingumu tik dėl to, jog bet koks nukenksminimas yra įmanomas tik būnant įsisąmoninus pavojingą, grėsmingą turimo omenyje objekto, asmens charakterį. Ko gero kažką panašaus galėtume pasakyti ir apie meno kūrinį, kaip *Verwindung*, kuris jau yra kažkas daugiau nei kūrinys – kaip tam tikras prasmės perviršis, ar jos trūkumas, savotiškas šių kraštutinių žaismas. Vis dėlto, kaip reiktų traktuoti kitą, – dydžio matmenį, kaip koplyčia padeda/trukdo „įprasminti“ kūrinio „Raudonas“ mastelį?

Šio klausimo fone mėginsime prieiti prie kitos Vattimo svarbios sąvokos, *Überwindung* reikšmės. Viena vertus, tradicinės, monumentaliosios skulptūros kontekste, „Raudono“ dydis padeda išlaikyti tam tikrą „estetiškumą“. Tačiau, reprezentacinė skulptūros funkcija, kurią yra įprasta sieti su viena kiečiausių uolieninių medžiagų – granitu, šiame kūrinyje yra tarytum paliekama. Kitaip tariant, „Raudonas“ galėtų būti traktuojamas kaip tam tikras simbolis, kad ir neapibrėžtas, jeigu remtūsi į save, būtų savarankiškas objektas, statula. Kaip matome, mūsų pasirinktas kūrinys, paroda po parodos, yra į ją nors atremiamas. Taigi, aristoteliška idėja, jog gražus meno kūrinys turi ir kuria savo paties dydį ir tvarką, savo taisyklės, yra kažkuria prasme

paliekama. Ar galėtume sakyti, jog „Raudonas“, atsisakydamas savarankiškumo, tarytum bando „įveikti“ pačią monumento, kaip autonomiško meninio objekto idėją?

Šis Navako judesys, sakytume, spekuliatyvus gestas, yra išsamiai aprašomas ir Henrik'o Andersen'o tekste (Navakas, p. 86–90), skirtame Navako parodai, kurios iliustraciją (2 iliustracija) šiame darbe pateikėme. Jame monumetalumas tam tikra prasme yra siejamas su totalitarine matrica, totalitarizmu, o „mirtis“ – su galimybe išsilaisvinti iš primetamos ideologijos, atsisakyti reprezentacinės meno kūrinio, o svarbiausiai, – statulos, funkcijos. Religijos „išstūmimo“, išsilaisvinimo iš dogmų momentas Andersen'o atveju įgauna ne ką mažiau kontroversišką pavidalą. Utopinis dėmuo šiame kontekste tampa itin svarus, nes jis tartum išskleidžia Vattimo pateikiamą Lukasc'o estetikos pavyzdį: „sovietų teritorija buvo milžiniškas kapinynas (mirties kultas) su pagrindiniu epicentru Raudonojoje aikštėje, kur buvo palaidotas šios teritorijos ir naujojo laiko pradžios auka (arba steigėjas) Leninas[...]“ – teigia Andersen'as (Navakas, p. 87).

Pagrindinis sovietų tikslas, siekis įgyvendinti utopinės visuomenės, komunizmo viziją, ne tik neatsisakė tradicinės meno sampratos, bet kažkuria prasme ją dar labiau įrėmino: „kiekvieną kartą, kai būdavo atidengiama nauja Lenino statula, vykdavo savotiška mirties kulto pagarbinimo ceremonija“ (Navakas, p. 87). Šioje situacijoje Andersen'as kartu aktualizuoja ir tam tikrą kultūros filosofijos modelį: anot Rene Girard'o (1997), kultūros vystymąsi, netgi tam tikrą jos progresą, galima būtų suprasti remiantis aukos mechanizmu, savotiška jo dinamika. Tačiau, kaip ją reikėtų suprasti Vattimo utopijos, meno saulėlydžio, arba metafizikos įveikos, *Überwindung-Verwindung* santykio kontekste?

Rene Girard'as taip pat yra laikomas autoriumi, originaliai interpretavusiu krikščionybės idėją. Anot Girard'o, senųjų kultūrų gyvavimui bei vystymuisi buvo reikalingi tam tikri prievartos sutramdymo mechanizmai, kuriais būtų įmanoma „nutekinti“, nukreipti sunkiai valdomus prievartos impulsus, keršto troškimu varomus instinktus. Vattimo pastebi, jog „Girard'as [...] mato natūralias religijas kaip išaugusias remiantis aukojimiška šventybės koncepcija: kai bendruomenėje prasiveržia rimti konfliktai, jie yra gydomi koncentruojant prievartą į vienintelę (atpirkimo ožio) auką, prievartą, kuri kitu atveju paliestų visus“ (1997, p. 50).

Vattimo, kaip ir Girard'as, čia mato galimybę išvelgti tam tikrą metafizikos įveikimo istoriją pačioje krikščionybės istorijoje: „Senojo ir naujojo testamento prasmė, kita vertus, yra atskleisti šventybės kaip prievartos ir natūralumo klaidingumą“ (Vattimo, 1997, p. 50). Taigi čia Vattimo mus pastato priešais tą patį, – sekuliarizacijos, paradoksą, su kuriuo mes susidūrėme kalbėdami apie utopinį estetikos charakterį. Atmindamas Kristaus kančią, Girard'as teigia: „Socio loginiu ir antropologijos požiūriu, krikščionybė neigia mito tvarką, mitinį vaizdavimą, nes ji sugrižta į tą pačią sceną, bet iš aukos požiūrio taško, kuri visuomet yra nekalta.“ (p. 27). Taigi, modernybė, nors

ir vedama taip vadinamų nihilistinių paskatų, – tarsi atsisakydama anapusių matmens, – pradeda neatpažinti šios paskatos, esminio jos vaidmens pačioje krikščionybės idėjoje.

Centrinis klausimas, kurį svarsto Vattimo, yra vienos pagrindinių krikščioniškosios teologijos sąvokų, *kenosis*, prasmė. Bažnytinėje tradicijoje, šis terminas išreiškia esminį, Dievo įsikūnijimo, įvykį. Silpnasis mąstymas, tuo tarpu, jį leidžia traktuoti kaip tai, kas gan tiksliai išreiškia nihilizmo idėją: Dievas tarytum pašalina save iš pasaulio, mūsų tikrovės. „[...] *kenosis*, pasirodantis kaip Dievo įsikūnijimas, ir šiuo metu kaip sekuliarizacija bei Būties ir jos stipriųjų struktūrų (iki tiesos, kaip objektyvumo, ištirpimo taško) silpnėjimas, vyksta pagal religijos 'dėsnius' [...]“ – teigia Vattimo (1997, p 53).

Krikščionybės idėjos esmė, Vattimo manymu, yra labiau susijusi ne su metafizika, teologiniais apibrėžimais, bet veikiau su pasiaukojimo principu, *caritas* praktika. „tekstų prasmė Šventosios Dvasios atvertame amžiuje tampa vis labiau 'dvasinė' ir dėl to mažiau surišta su dogmatinių definicijų ir griežtos disciplininės priežiūros skrupulais.“ – teigia Vattimo (1997, p. 50). Galėtume samprotauti, jog bažnytinė doktrina veikiau gyvuoja tam tikru utopiniu „režimu“: „bažnytinė hierarchija gina 'autentišką' krikščioniškosios žinutės prasmę prieš tai, ką ji laiko sekuliarizuojančiomis ir 'į-madinančiomis' interpretacijomis, kurios perdėm išplaukusios ir taikdariškos.“

Tikrąją krikščionybės žinutės prasmę Vattimo mums siūlo išvelgti ne bažnytinėje doktrinoje, bet priešingai, – ten, kur jos postuluojamų didingumo, nekintamumo, amžinumo, idėjų reikšmė yra prarandama. Kitaip tariant, Vattimo (1997) tarytum formuluoja postmetafizinę krikščionybės interpretaciją, kurioje modernybė geba įgauti visiškai kitokią, sekuliarizacijos proceso prasmę: „modernybė yra vakarų religinės tradicijos vaikas, pirmiausiai, šios tradicijos sekuliarizacija“ (p. 42)

Nihilistinėje Vattimo filosofijoje krikščionybės idėja yra tarytum „įkeliamą“ tiesiai į dabarties, sekuliarios tikrovės kontekstą. Čia mūsų svarstymui tampa labai paranki modernybės ir krikščionybės skirtis, kuri taip pat buvo pasirinkta pavadinti aršią Gianni Vattimo ir Rene Girard'o diskusiją (Vattimo, 2010, p. 23). Navako kūrinys „Raudonas“, šiuo požiūriu yra ypač aktualus, nes religijos klausimas modernioje visuomenėje bei meno recepcijoje tampa tarytum nepastebimas. Akivaizdu, jog kultinės meno prasmės aktualizavimą, kurį atlieka Andersen'as, veikiau reiktų laikyti išimtimi. Dėl to teigiame, jog norint geriau suprasti, kokią reikšmę religija įgyja, ar geba įgauti mūsų laikais, Navako kūrinys „Raudonas“ tam tinka geriau ne bet kas kitas.

IŠVADOS

1. Mindaugo Navako kūrinį „Raudonas“ interpretavome Vattimo silpnojo mąstymo bei joje formuluojamos nihilizmo sampratos rėmuose, atsižvelgėme į specifinį šiuolaikinio meno charakterį, jo esminius bruožus.
2. Vargu ar Navako kūrinys „Raudonas“ gali būti vienareikšmiškai į dialogą orientuoto santykio pavyzdys. Mūsų interpretacija parodo, jog šio kūrinio prasmė remiasi ne tik į „pokalbį“ su koplyčia, bet taip pat ir į sudėtingą religijos ir meno trinties, konflikto raidos istoriją, *Būties* istoriją.
3. Pasinėrimas į estetinę meno kūrinio patirtį, kuris hermeneutikos kontekste yra traktuojamas kaip trikdys, užkertantis priėjimo prie tiesos, istoriškumo galimybę, yra savaime suprantamas, bet būtent dėl to sunkiai pastebimas. Vattimo šią hermeneutikos problemą padeda užčiuopti – religijos ir meno „konfliktas“ yra svarbus ne kaip filosofinė problema, bet priešingai: tai veikiau yra kažkas, kas nepatenka į šiandieninio mąstymo akiratį, iš jo išsprūsta.
4. Parodėme, jog mąstymas apie meno kūrinį, kaip estetinės „refleksijos“ momentą, gali būti pažymėtas tam tikros tikros ideologijos ženklu. Ją demaskuodami, pamatome estetiškumą kaip kažką, kas yra atitrūkę nuo tikrovės, joje veikiančių prieštaravimų, kuomet meno kūrinio prasmė tarytum neturi nieko bendra su tiesa. Taigi, interpretuojant Navako kūrinį „Raudonas“ ir jo atrėmimą į koplyčią utopiniame kontekste, silpnasis mąstymas pasitarnauja kaip įrankis, leidžiantis užklausti modernybėje vyraujančio požiūrio į meną prasmingumą.
5. Nihilizmo kontekste, Navako kūrinį „raudonas“ galime traktuoti kaip „stiprų“ kalbinės, politinės negalios, sustingimo, „suakmenėjimo“ ženklą, įprasminantį sekuliarizaciją, kaip stipriųjų struktūrų silpnėjimo būklę.
6. Vatimiška Kūrinio „Raudonas“ interpretacija parodo, jog Navako kūryboje yra atveriamas skausmingų kultūrinio lūžio patirčių plotmė, kurios esmingą turinį sudaro totalitarinės, sovietinės paradigmos palikimas bei jos griūties pasekmės. Tai iš dalies atsispindi Navako kūriniui būdingo problemiško santykio su stipriosiomis, metafizinėmis struktūromis dėka.
7. Tai, kokią reikšmę žmogiškosios patirties interpretatyvumas turi silpnojo mąstymo argumentacijai bei specifinei Vattimo krikščionybės traktuotei, šiame darbe palietėme tik iš dalies. Vis dėlto manome, jog Navako kūrinys iškelia bei padeda išryškinti problemą, kuri yra susijusi ir su religijos recepcija šių dienų visuomenėje – tai interpretacijos, interpretatyvaus žmogiškos veiklos pobūdžio svarba.

8. Atsižvelgdami į tai, kokį vaidmenį ir reikšmę Navako kūrinys įgyja koplyčia, manome, jog Navako kūrinys gali būti laikomas kūrinium, leidžiančiu kalbėti esmingai apie vakarų meno tradiciją, ją savotiškai reflektuoti: mūsų darbe palietas sekuliarus visuomenės pobūdis, bei jo ryšys su krikščioniškosios kultūros šaknimis, leidžia radikaliai permąstyti klausimą, kokią vietą individas užima globalioje visuomenėje.

LITERATŪRA

1. Aristotelis (1990). „Poetika“, in *Rinktiniai raštai*. Sud. A. Rybelis, vertė J. Dumčius, M. Ročka, V. Sezemanas. Vilnius: Mintis.
2. Benjamin W. (2005). „Meno kūrinys techninio jo reprodukuojamumo epochoje“, in *Nušvitimai*. Iš vokiečių kalbos vertė Laurynas Katkus. Vilnius: Vaga.
3. Benjamin W. (1996). *Selected writings VOLUME 1 1913-1926*. Edited by Marcus Bullock and Michael W. Jennings. Harvard University Press, London.
4. Daraškevičiūtė V. (2013). „Estetikos transformacijos ontologinėje hermeneutikoje: H. G. Gadameris, L. Pareysonas“. *Logos 76* (Liepa, Rugsėjis), 82–90.
5. Ferraris M. (2014). *Manifesto of New Realism*. Translated by Sarah De Sanctis. State University of New York, USA.
6. Gadamer H.-G. (1999). *Istorija Menas Kalba*. Sudarė ir vetrė Arūnas Sverdiolas. Baltos lankos.
7. Gadamer, H.-G. (2000). "Du tūkstančiai metų be naujo Dievo: pasikalbėjimai Kapryje 1996 metų vasarį", in Derrida, J., Vattimo et al. *Religija*. Vilnius: Baltos lankos.
8. Gadamer H.-G. (2004). *Truth and method*. Translation revised by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall, Continuum, Great Britain.
9. Girard R. (1989). *Violence and the Sacred*. Johns Hopkins, Baltimore, London.
10. Guarino G. T. (2009). *Vattimo and Theology*. T&T Clark International, London.
11. Heidegger M. (2001). *Meno kūrinio ištaka*. Vert. T. Sodeika ir J. Jonutytė. Leidykla „Aidai“.
12. Hölderlin, F. (1988). „The Oldest System-Program of German Idealism“, in *Friedrich Hölderlin : Essays and Letters On Theory Intersections*. Translated and Edited by Thomas Pfau. State University of New York Press, USA.
13. Lubyte E., Navakas, M. (2006). „Meno liudijimai“. *Šmc interviu, No. 5*, 12–13. Prieiga per internetą: www.cac.lt/files/various/INTERVIU_2006_5_2.pdf
14. Navakas M. (2005). „Menas niekam neskolingas“. *7 meno dienos, Nr. 648*. Prieiga per internetą: https://www.7md.lt/archyvas.php?leid_id=648&str_id=3778
15. Navakas M. (2015). Šlovė buvo ranka pasiekiamą [parodos katalogas]. Vilnius: Nacionalinis dailės muziejus.
16. Nietzsche F. (2002). *Beyond Good and Evil*. Translated by Judith Norman. Cambridge University Press, United Kingdom.

17. Pankūnaitė B., Navakas, M. (2014). "Menininkas Mindaugas Navakas: Šlovė buvo" [interview]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2014-07-31-menininkas-mindaugas-navakas-slove-buvo/>
18. Reyburn S. (2021). „JPG File Sells for \$69 Million, as ‘NFT Mania’ Gathers Pace“. Prieiga per internetą: <https://www.nytimes.com/2021/03/11/arts/design/nft-auction-christies-beeple.html>
19. Šerpytė R. (2007). *Nihilizmas ir Vakarų filosofija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
20. Šerpytė R. (sud.). (2013). *Sekuliarizacija ir dabarties kultūra* [kolektyvinė monografija]. Vilniaus universitetas.
21. Vattimo G. (1988). *The End of Modernity: Nihilism and Hermeneutics in Post-modern Culture*. Translated by John R. Snyder, Polity Press, United Kingdom.
22. Vattimo G. (1997). *Beyond Interpretation: The Meaning of Hermeneutics for Philosophy*. Translated by David Webb, Polity Press, United Kingdom.
23. Vattimo, G. (2000). "Pėdsakų pėdsakais", in Derrida, J., Vattimo et al. *Religija*. Vilnius: Baltos lankos.
24. Vattimo G. (2006). *Dialogue with Nietzsche*. Translated by William McCuaig, Columbia University Press, New York.
25. Vattimo G., Girard R. (2010). *Christianity, Truth and Weakening Faith: A Dialogue*. Columbia University Press, New York.